

Overgang og skolestart for barn med spesialpedagogiske behov

Denne artikkelen fokuserer på utfordringer og muligheter i planlegging og samarbeid om overgang for barn med spesialpedagogiske behov. Samarbeid og kunnskapsoverføring mellom barnehage og skole er nødvendig for et godt læringsutbytte og en trygg hverdag både for barn og foreldre. Ofte er det også behov for omfattende fysisk tilrettelegging, noe som må planlegges i god tid før skolestart.

Finnborg Scheving arbeider som seniorrådgiver ved Statped sørøst.

Espen Egeberg arbeider som seniorrådgiver ved Statped sørøst.

Overganger mellom ulike miljøer og læringsarenaer for barn med ulike funksjonshemninger kan være utfordrende, men er også fulle av muligheter. Barnets første overgang og skifte av miljø er gjerne fra hjem til barnehage. Senere skal barnet fra barnehage til skole, fra grunnskole til videregående, og kanskje etter hvert fra å bo hjemme hos foreldre til egen bolig og arbeidsliv.

Barn som mottar spesialundervisning i skolen, er en stor og sammensatt gruppe med store ulikheter når det gjelder behov for tilrettelegging, tilpasning av opplæringen og organisering av skoletilbudet. I tillegg kan noen også ha store omsorgsbehov som det må tas hensyn til i orga-

nisering av skoletilbudet. I denne artikkelen har vi spesielt fokus på overgangen fra barnehage til ordinær skole for barn som har behov for spesialundervisning og omfattende tilrettelegging av opplæringstilbudet. Vi vil i siste del av artikkelen benytte et eksempel og ut fra dette illustrere planlegging og samarbeid i et team rundt et barn med store behov for tilpasninger i en ordinær klasse. Rutiner og problemstillinger som diskuteres vil også kunne være aktuelt for barn med mindre eller andre behov for tilrettelegging og spesialundervisning.

Overgangen fra barnehage til skole kan være stor for mange barn når de går fra barnehagens mer lekende pedagogikk, med gode muligheter til individuelt tilpasset innhold og spesialpedagogisk tilrettelegging, til en skoledag med andre krav og forventninger til adferd og læring. Elever med spesielle behov kan ha svært ulike forutsetninger og behov med hensyn til deltagelse i skolens læringsaktiviteter og det å få utbytte av opplæringen. Disse elevene vil ha store variasjoner i fysiske og kognitive forutsetninger, og de har med seg ulike erfaringer, kunnskaper og ferdigheter i å forstå og få mening i det som foregår på

En tidlig start på samarbeidet før barnet begynner gir skolen mulighet til å forberede seg ...

skolen. Planlegging og systematisk arbeid med overgang og skolestart er viktig for å kunne utnytte de mulighetene som ligger i samarbeid, og i ulike kunnskaper og erfaringer hos både foreldre og fagpersoner. Dette øker muligheter for trygghet og et godt læringsutbytte fra den dagen barnet starter på skolen. Kunnskap om barnets forutsetninger og behov og planlegging i god tid kan være avgjørende for å få til god tilrettelegging og utbytte av opplæringen. I veilederen «Fra eldst til yngst» (Kunnskapsdepartementet 2008, s. 8) står det blant annet:

«God kvalitet og sammenheng i utdanningssystemet kommer alle barn, unge og voksne til gode, og har særlig stor betydning for grupper og individer som står i fare for å ikke lykkes i utdanningssystemet.» «For de yngste barna er fortsatt motivasjonen sterk og mulighetene mange. Å oppleve sammenheng mellom barnehage og skole og være trygg i overgangsfasen gir et godt grunnlag for det videre opplæringsløpet.»

I Stortingsmelding 18 (2011) presiseres også barnehagens ansvar for å forberede barnet og skolens ansvar for å bygge videre på kunnskaper og erfaringer fra barnehagen:

«God sammenheng mellom barnehage og skole handler om å legge til rette for et helhetlig opplæringsløp som ivaretar enkeltbarnets behov. Det handler både om at det enkelte barns læringspotensial ivaretas, støttes og utvikles på et tidlig tidspunkt, og at barnet får mulighet til å bygge videre på kunnskaper og erfaringer fra barnehagen i et videre skoleløp. God sammenheng skal ivareta barnets behov for trygghet i overgangsprosessen og bidra til at opplæringen tilpasses enkeltbarnet allerede fra første skoledag. Rammepplan for barnehagens innhold og oppgaver sier at barnehagen i samarbeid med skolen, skal legge til rette for barns overgang fra barnehage til første klasse. Planer for barns overgang fra barnehage til skole skal være nedfelt i barnehagens årsplan, og dette bør også komme frem i skolens egne planer» (s. 28).

Kapittel 4.2 i meldingen viser også til departementets vurderinger og forslag knyttet til hva som forventes av barnehagen. De fleste kommuner har laget rutiner for arbeid med overgang fra barnehage til skole der samarbeid mellom foreldre, barnehage og skole vektlegges. Det finnes også flere skriv om overgangen, men de omhandler ikke spesielt tilrettelegging for barn med store og omfattende opplæringsbehov.

Planlegging og samarbeid

Planlegging, og ikke minst praktisk gjennomføring, av overgangen til skolen for barn med spesielle behov kan innebære mange utfordringer. Det er derfor svært viktig at skolen setter av tid til samarbeid og planlegging, får oversikt over ulike muligheter og aktuelle utfordringer, og ikke minst bygger opp kunnskap for å utnytte de muligheter som finnes. Hvordan skolen greier å imøtekomme disse elevene, påvirkes i stor grad av erfaringer med og holdninger til inkludering i opplæring for elever med spesialpedagogiske behov. Det er av stor betydning at skolen selv har tro på barnets muligheter for læring og deltakelse sammen med andre barn, og at barnets deltakelse også er positivt for andre elever. Samarbeid om planlegging av skolestarten mellom foreldre, barnehage, skole, PP-tjeneste og relevante andre åpner mange muligheter for god pedagogisk tilrettelegging, og ikke minst er det spennende og inspirerende å lete etter gode løsninger sammen.

En tidlig start på samarbeidet før barnet begynner, gir skolen mulighet til å forberede seg og tilpasse seg barnets ulike forutsetninger og behov. Dette gjelder både kunnskap om forutsetninger, muligheter og behov for pedagogisk tilpasning, planlegging av personalressurser og tilrettelegging av fysiske forhold. Et slikt samarbeid må ofte begynne mer enn ett år før skolestart. PP-tjenesten er sentral i en slik forberedelse og trenger å ha kunnskap om barnets behov og læringsmuligheter, om skolen barnet skal starte på, samt oversikt over ressurser og muligheter for tilrettelegging for deltakelse i klassen og det pedagogiske opplegget.

Forskjeller og likheter mellom barnehage og skole

I mange land, inklusive Norge, nærmer barnehage og skole seg hverandre stadig mer både med hensyn til pedagogikk og organisering («Fra eldst til yngst», Kunnskapsdepartementet 2008). I Norge er det likevel viktige forskjeller mellom barnehage og skole, noe som kommer frem i Rammepplan for barnehagen og Kunnskapsløftet for skolen. Barnehagen skal ikke bare fungere som en tidlig skole eller ha som hovedoppgave å tilrettelegge for skolen. Barnehagen har stor vekt på å gi barnet sosiale og kunnskapsmessige erfaringer gjennom utforskning av omgivelser og kunnskap og deltakelse i

sosialt samspill og motiverende lek. Dette er også svært viktige erfaringer for motivasjon, sosial fungering og læring i skolen. Barnehagen har prosessmål som i større grad viser hvilke ferdigheter barnehagen skal jobbe med og hvordan, men ikke konkrete mål på hva barna skal kunne før de begynner på skolen. Skolen, derimot, har kompetansemål for læring som er nedfelt i Kunnskapsløftet.

Målsettinger og fokus i planlegging og gjennomføring av overgang

I samarbeidet vil det være ulike fokus og målsettinger som skal håndteres. Samarbeid og planlegging gir muligheter for å fordele både ansvarsområder og oppgaver.

Læringsutbytte

- Opplæring i tråd med Kunnskapsløftet så langt det er mulig.
- Tilrettelegging av fysiske, sosiale og pedagogiske forhold for elevens deltakelse og læring.
- Sikre gjenkjenning og et meningsfullt innhold for barnet.
 - Barnehage og foreldre gir barnet forkunnskaper som matcher skolens innhold, og overfører kunnskap om barnets forkunnskaper til skolen.
 - Tilrettelegging i skolen sikrer gjenkjenning og bruk av de kunnskapene og erfaringene barnet har med seg.

Kommunikasjonsmuligheter

- Tilrettelegging for forståelig kommunikasjon med barnet, som aktiv bruk av tegn til støtte, kommunikasjonsbok, tekniske hjelpemidler, og personale som bruker kommunikasjonsmåtene.
- Bygge opp språkferdigheter og kommunikasjonskompetanse hos barnet.
- Lærere og andre elever lærer og bruker aktuelle kommunikasjonsmåter i alle opplæringssituasjoner med barnet.

Sosial-emosjonell fungering

- Skape trygghet, motivasjon og tilknytning, redusere usikkerhet og angst.
- Ivareta familien, med mulighet for medvirkning og innflytelse.
- Styrke barnets og familiens egen mulighet for å mestre overgang og skolegang.
- Klargjøring av samarbeidsrutiner inkludert familiens oppgaver og deltakelse.

Involvering av foreldre i overgangen

I planlegging og samarbeid om overgangen må foreldrene få forståelse for hvor viktige de er som samarbeidspartnere og som støtte for sitt barn. Det at foreldrene opplever at skolen og PPT ser barnets muligheter og mestring, vil gi familien større trygghet og muligheter for å være aktive med hensyn til barnas læring og utvikling. For elever med spesielle behov vil skolen få både små og store utfordringer når det gjelder tilpasninger og løsninger. Det er svært viktig at foreldrene ikke opplever en negativ innstilling til å få dette til, eller at det er en belastning for skolen å ta imot eleven. Disse foreldrene har ofte allerede store utfordringer i hverdagen der de må forholde seg til mange ulike instanser.

Foreldrene er viktige formidlere av barnets erfaringer, hva det liker, hvordan det reagerer og lærer i ulike situasjoner. Klare positive forventninger til foreldrenes medvirkning og kunnskap, og en dialog som er forståelig om skolens aktiviteter og pedagogiske innhold, gir trygghet til foreldre og styrker tilliten til skolen. God dialog om at, og hvordan, skolen vil organisere og legge til rette for læring, samt takle vanskelige situasjoner er viktig for foreldres trygghet. En slik trygghet er spesielt viktig for familier som har barn med spesielle behov. Dette vil kunne medvirke til at familielivet belastes mindre i en allerede utfordrende overgang. For foreldre som mangler kjennskap til norsk skolesystem, ikke behersker norsk godt eller har andre utfordringer med kommunikasjon, bør det vurderes å dele opp i flere møter. Her må det være en tydelig oppdeling av hva som skal diskuteres og fordeling av aktuelle deltakere på hvert møte. Det kan også være behov for ekstra besøk til skolen, eventuelt med presentasjon av skolen, pedago-

gikken, lokalene og hvem som har ulike ansvarsområder. Bruk av tolk i møter og samtaler kan være nødvendig. Skolen og foreldre bør bli enige om frekvens av møter og om hva samarbeid skal ha fokus på.

Det vil være ulikt i hvor stor grad ulike foresatte har mulighet og kompetanse til å følge opp eleven hjemme, og det er i utgangspunktet heller ikke aktuelt at foreldre har en lærerrolle til sine barn hjemme. Behovet for intensitet av tiltak og koordinert innhold i pedagogikk og oppfølging hjemme og på skolen vil også være svært ulikt for de ulike elevene.

Videreføring av metodikk og kunnskap

Selv om det er til dels ulike læringsmål og arbeidsmåter i barnehage og skole, bør det være en sammenheng og progresjon i læringsinnholdet når barnet begynner på skolen (Kunnskapsdepartementet, 2008). Dette vil være spesielt viktig for barn med spesielle behov som lett kan få vansker med å forstå, er sårbare med hensyn til motivasjon og lett blir urolige. Disse barna kan også få vansker med å kommunisere og lære hvis metoder, læringsinnhold i undervisningen, kommunikasjonsmåter eller rutiner endres for mye. Barnehagen og foreldre kan forberede skolen på hvilke behov barnet har når det gjelder tilrettelegging og tilpasninger, og hvilke forutsetninger og kunnskaper skolen kan bygge på. Videreføring av kunnskap om og kjennskap til barnet trekkes ofte frem som en av de viktigste faktorene for en god overgang (Munthe-Kaas 2010, Kunnskapsdepartementet, 2008). Dette trekkes også frem når det dreier seg om urolige barn (Tollefsen & Martinsen, 2014).

For å sikre best mulig læring og utvikling må skolen også få kunnskap om pedagogiske muligheter og tilrettelegging gjennom samarbeid med foreldre, barnehage og andre som kjenner barnet. For barn som bruker et alternativt kommunikasjonssystem (eksempelvis tegn til støtte, kommunikasjonssystem, tekniske hjelpemidler) vil det ofte være behov for at personalet i skolen får tid til å lære seg dette systemet i god tid før skolestart. Det samme gjelder pedagogiske metoder som Karlstadmodellen, ordbildemetoden eller andre metodiske tilnæringer som har vært brukt i barnehagen eller som skal brukes på skolen. Videreføring av pedagogikk og tilrettelegging gir trygghet for barnet og

kan ofte være avgjørende for en god skolestart. Ofte vil man derfor legge til rette for at en assistent eller pedagog kan følge barnet over fra en læringsarena til en annen. Hvis det er nødvendig å ansette nye medarbeidere, må utlysning av stilling og ansettelse gjøres så tidlig at vedkommende kan være med på forberedelser og skaffe seg nødvendig kunnskap for arbeid med eleven. Barnet har behov for kontinuerlig oppfølging, og det må unngås at det blir opphold i det spesialpedagogiske arbeidet og/eller bytte av metodisk tilnærming ved skolestart.

Barnets erfaringer og kunnskaper er grunnlaget for videre læring

Kunnskaper om barnets erfaringer, både fra formelle og uformelle lærings situasjoner i barnehagen, er et utgangspunkt for å forstå barnets behov og gir muligheter for å tilrettelegge innhold og pedagogiske metoder. I skolen forventes det i mange tilfeller mer selvstendighet både i lærings situasjoner og i overgangssituasjoner som garderobe, ved spising og i friminuttet. Undervisningen i klasserom der alle sitter på hver sin plass og mye foregår via formidling av en lærer, kan være vanskelig å forholde seg til for enkelte barn. Det vil likevel være mange situasjoner i første klasse som barnet kan gjenkjenne fra barnehagen. Dette kan kreve nøye gjennomtenkning fra lærerens side, eksemplvis struktur og oversikt som støtter gjenkjenning og selvstendighet, samarbeid og dialog med andre barn, kortere økter og variasjon, tilrettelegging for egenaktiviteter, bestemte roller eller oppgaver for spesialpedagog, assistent eller andre, og ikke minst innhold og aktiviteter som gir gjenkjenning. Bedre kunnskaper om hva som er prøvd før og hva som fungerer godt, gir muligheter for tilpasninger som hjelper barnet å mestre og kjenne igjen innhold og rutiner.

Elevenes egne behov for informasjon og oversikt

Det er viktig å tenke på barnets egne opplevelser av å gå fra barnehage til skole. Mange barn kvier seg for overgangen og trenger foreldrene og andre som kan støtte dem og gjøre dem trygge på at de kommer til å ha det bra på skolen. Både foreldre og barnehageansatte bør ha kunnskaper om skolen, vite hvor den er, hvordan det ser ut der, ta turer

Samarbeid mellom alle lærere som er involvert i barnets opplæring er nødvendig ...

sammen med barnet til skolen både formelt og uformelt, eller barnet kan treffe sentrale personer på skolen som rektor, inspektør og lærerne. For å bli trygg og selvstendig kan eleven trenge å bli kjent med voksne som kan hjelpe til med ulike ting som kan oppstå. Eksempelvis kan dette være hjelp til toalett eller hjelp hvis eleven trenger medisin eller blir dårlig. Det kan være ubehagelig for eleven at for mange vet om spesielle utfordringer de har, men godt å vite at det er noen som er orientert og som de kan ta kontakt med (Senter for sjeldne diagnoser 2012).

Mange skoler har rutine for besøk på skolen noen måneder før barna skal starte på skolen. Et skolebesøk kan gi muligheter for mer systematikk og bevisstgjøring for barnet om det å begynne på skolen. Før man drar dit, kan det være aktuelt å forberede besøket gjennom bilder og å snakke om hva det er å gå på skole og hva som skal skje. Dette gir større muligheter for barnet til å forstå og oppleve besøket på en positiv måte. I etterkant kan man gjøre barnet mer bevisst på erfaringene gjennom å tegne, se på bilder og video, lage en bok om besøket og presentere noe for foreldrene. En slik bevissthet, kunnskap og språklige muligheter for å kommunisere om skolen gir større trygghet og sjansen til å ha positive forventninger. Sammen med barnet kan man også lage en jeg-bok fra barnehagen som skolen kan bruke for å forstå mer om for eksempel gode pedagogiske muligheter, hvordan eleven liker eller kan kommunisere og bli kommunisert med. Man kan da også forstå elevens atferd og hvordan man responderer på den, gode måter å kommunisere med eleven på, hvordan man kan tilrettelegge for samspill og iverksette ulike rutiner og vite hvordan disse bør gjennomføres.

Det at barnet kjenner andre barn det vil treffe på skolen, fra barnehagen eller nabolaget, kan også være med på å gi trygghet. I tillegg til opplæringen er det i forberedelsen til skolestart viktig å planlegge hvordan det skal jobbes med sosialt samspill, sosial læring og motivasjon. Det er viktig at det tilrettelegges for samvær med de andre elevene i klassen, friminutt og aktivitetsskolen.

Ansvar og samarbeid på skolen

Både kontaktlærer og andre lærere som har undervisning, er sentrale for elevens mulighet for deltakelse i klassen.

Kontaktlærer må derfor delta i forberedende møter og samarbeidsteam om planlegging av opplæringen, og gjerne ha et koordinerende ansvar for å videreføre og koordinere opplæringen med faglærer, spesialpedagog og andre. Kontaktlærer bør ta ansvar for at det blir tilrettelagt slik at eleven har mulighet for deltakelse og kunnskapslæring i de enkelte fag. Et samarbeid om erfaringer og muligheter for tilrettelegging er helt nødvendig, og det er viktig at skoleledelsen legger til rette for dette. Mulighet for deltakelse kan inkludere generelle og individuelle tilpasninger av organisering, metoder og innhold i den ordinære klasseundervisningen, men også læring av ferdigheter og kunnskap i forkant mer individuelt. Innholdet i opplæringen utenfor klassen skal i størst mulig grad samsvare med det de andre elevene lærer for å gjøre eleven best mulig i stand til å delta i klassen senere. Mer om slike tilrettelegginger for deltakelse finnes i Egeberg (2012). Erfaringer fra slik tilrettelegging fra barnehagen bør være tema i samarbeidet om overgangen til skolen.

Samarbeid mellom alle lærere som er involvert i barnets opplæring, er nødvendig for å koordinere tiltak, metoder, kommunikasjon og bruk av hjelpemidler i undervisningen. I tillegg til kontaktlærer, spesialpedagog og eventuelt assistent kan andre aktuelle personer være musikk-lærer, fysioterapeut og gymlærer. Disse vil trenge å tenke gjennom hvordan de skal kommunisere med barnet og tilrettelegge sine timer slik at barnets behov blir ivaretatt. Det vil først og fremst være behov for å ha konkrete planer og avklaring av roller og ansvar. Dette inkluderer også samarbeid om å lage, bruke og evaluere materiell, samt oppfølging av dette sammen med hjemmet.

Vurdering av behov for tilpasset opplæring og spesialundervisning

Barn som har hatt enkeltvedtak om spesialpedagogisk hjelp i barnehagen, må ofte ha ny sakkyndig vurdering før skolestart. Hvis foresatte sammen med barnehageansatte vurderer at barnet trenger spesialundervisning i skolen, må det søkes om ny vurdering til PPT. Barn som ikke har vært i barnehage, men som vurderes å ha behov for spesialundervisning i skolen, må også søke om å få sakkyndig vurdering. Den nye sakkyndige vurderingen

skal gi grunnlag for enkeltvedtak som gjelder for spesialundervisningen i skolen etter § 5.1 i opplæringsloven (Kunnskapsdepartementet 2008). Pedagogisk-psykologisk tjeneste er kommunens sakkyndige instans som i samråd med barnets foreldre skal vurdere om barnet har behov for spesialundervisning ved skolestart. Den sakkyndige vurderingen sendes skolen, og det er skolens rektor som gjør vedtak ut fra tilrådingen i den sakkyndige vurderingen. Den sakkyndige vurderingen har to hovedelementer:

- Utredning av elevens læreforutsetninger og utbytte av det ordinære opplæringstilbudet.
- Tilråding om hva slags opplæring som vil gi eleven et forsvarlig opplæringstilbud.

Alle barn skal ha tilpasset opplæring etter Kunnskapsløftet. I noen tilfeller vil barnet kunne ha behov for spesialundervisning i tillegg. PP-rådgiveren har en viktig rolle i å forberede skolestart og skal ha god kunnskap om barnets forutsetninger. Den sakkyndige vurderingen har ofte stor innvirkning på det tilbudet skolen gir. Vurderingen bør derfor inkludere beskrivelser av hvordan barnet best lærer, hva som motiverer det og ulike behov for tilrettelegging, både sosialt og metodisk, hvordan ekstraressurser i barnehagen har blitt brukt osv. Rådgiveren bør også ha kunnskap om alternative metoder for lesing, matematikk og ulike hjelpemidler og innsikt i skolens pedagogikk. I arbeidet med overgangen vil det være viktig å drøfte muligheter for å tilpasse og differensiere opplæringen slik at det enkelte barn har muligheter for å få et godt utbytte av opplæringen.

Team for å sikre en god overgang og oppfølging etter skolestart
Planlegging og gjennomføring av overgang og oppstart i skolen kan med fordel organiseres gjennom et team. Teamet samordner og planlegger prosessen fra det siste året i barnehagen og over til skolen. Hovedoppgaven bør være å legge til rette for et godt og inkluderende miljø og en aktiv deltakelse for barnet når det begynner på skolen, i tråd med målsettinger og fokus presentert tidligere i artikkelen.

Faste deltakere i teamet vil gjerne være foreldre, ledelse og fagpersoner fra barnehage og skole, samt PP-tjenesten. Det er viktig at teamet består av fagpersoner med nød-

vendige kunnskaper og ansvar for gjennomføring av tilretteleggingen. Dette må sees i forhold til barnets forutsetninger og behov for pedagogisk og spesialpedagogisk tilrettelegging av opplæringen. Deltakerne i teamet kan variere noe etter hva som er tema for møtene. Våre erfaringer tilsier at rektors deltakelse er svært viktig for en god overgang og skolestart. Mange avgjørelser inkluderer økonomi og organisering, og rektors engasjement og holdninger blir derfor svært viktig.

Det vil være en stor fordel at spesialpedagogen fra barnehagen og spesiallærer fra skolen er med i teamet og etablerer et tidlig samarbeid for å overføre og koordinere det spesialpedagogiske arbeidet. Assistentene har ofte viktige oppgaver når det gjelder daglig oppfølging, rutiner og omsorg for barna. Gjennom deltakelse i teamet vil de kunne få bedre kunnskap om pedagogiske muligheter og barnets behov. De vil også få forståelse for egne og andres oppgaver og muligheter til å formidle egne erfaringer og kunnskaper om barnet. PP-tjenesten har som tidligere nevnt en sentral rolle når det gjelder vurdering av barnets behov for spesialundervisning, og må derfor være med i hele prosessen. De har også oversikt over samarbeidspartnere og bør kunne vurdere hvem som har kunnskaper som er nødvendige for vurdering og planlegging av overgangen.

Teamets oppgaver

Teamet gir muligheter for diskusjon om viktige behov og oppgaver og koordineringen av disse. Dette kan for eksempel være behovet for kartlegging av barnets forutsetninger, samt hva barnehage, skole og PPT skal gjøre av forberedelser. I god tid før skolestart må man også ha fokus på tilrettelegging av opplæringen i skolen, organisering av spesialundervisningen, personalressurser og tilrettelegging av fysisk miljø.

Kontaktlærerens kunnskaper og holdninger er viktig for tilrettelegging og organisering av opplæringen, og for å legge til rette for inkludering og aktiv deltakelse for barnet. Rådgivere i Statped som har fulgt opp barn med store behov for tilrettelegging i skolen, har erfart at det tidlig i forberedelsesløpet er viktig å finne frem til egnet kontaktlærersomervilligåpåtasegdetekstraarbeidetsomfølgermed å skape et trygt og aksepterende fellesskap for alle elevene

i klassen (Lundh 2014). Deltakelse i teamet gir kontaktlærer gode muligheter for slik kunnskap.

Slik tilrettelegging skal også gi oversikt over behov for opplæring av personalet i kommunikasjonssystemer (tegn til støtte, kommunikasjonsbok, andre tekniske hjelpemidler), opplæringsmetodikk på språk, lesing eller matematikk, som eksempelvis Karlstadmodellen, ordbildemetoden eller bruk av Numicon, eventuelt andre metoder. Teamets vurderinger og planlegging gir grunnlag for å diskutere behov for tid til samarbeid, veiledning og utarbeiding av opplæringsmateriell. Det må også gjøres en vurdering av elevens behov med hensyn til fysiske tilpasninger som tilrettelegging for rullestol, synsvansker eller hørselsvansker. Rektor vil ved slik tidlig behovskartlegging kunne planlegge ressursbruk og endringer av det fysiske miljøet i god tid før barnet starter. Slik forberedelse vil også trygge foresatte om at overgangen fra barnehagen til skolen blir ivaretatt.

Et eksempel på teamarbeid

Vi vil nå dele noen erfaringer med team rundt overgang og skolestart og tar utgangspunkt i noen erfaringer med elever med store behov for tilrettelegging. Eksempelet her er satt sammen fra flere samarbeidsprosjekter rundt overganger.

I vårt eksempel er barnet kognitivt velfungerende, men med store motoriske utfordringer. Barnet hadde ikke talespråk eller kontroll over kropp, armer og bein, men hadde sin styrke i bruk av øyne og mimikk. Han hadde et klart blikk som han brukte i kontakt og for kommunikasjon. Blikket ble benyttet til peking i kommunikasjonsbok og for å styre hjelpemidler på datamaskinen. Barnets motoriske utfordringer innebar store tilretteleggingsbehov og flere forskjellige hjelpemidler som rullestol og heve-/senkepult i klasserommet. Det måtte også være tilrettelagt for hjelpemidler som vogn, stellebenk, dostol og avlastningsstol, samt elektronisk døråpner.

Barnet var vant til å være deltaker i barnegruppen i barnehagen og deltok der på sine premisser med personlig assistanse og tilrettelegging i lek og aktiviteter. Den spesialpedagogiske hjelpen hadde blant annet fokus på aktiv bruk av kommunikasjonsbok i samspill, lek og aktiviteter, både med barn og voksne. Barn med så store fysiske utfordringer trenger mye tid for at skoledagen ikke skal være stressende.

Det kan være behov for ekstra hvile, toalettbesøk, sondering osv. Dette kan ta mye tid fra opplæringen, men er viktig for at eleven skal trives. Overføring av det pedagogiske og praktiske opplegget fra barnehagen til skolen og ivaretagelse av barnets måte å lære på, var derfor viktig for å skape kontinuitet og trygghet for barnet ved overgangen.

Tre år før skolestart hadde foresatte, styrer fra barnehagen, ergoterapeut og fysioterapeut et første møte med rektor. De tok da en runde på skolen for å se hvordan den fysiske tilretteleggingen kunne gjøres. Det måtte bygges ut toalett med plass for stellebenk og dostol, og inngangen til skolen måtte gjøres tilgjengelig for rullestol. Romforhold måtte også vurderes, som hvilket klasserom som egnet seg best, tilgjengelighet til rom der barnet kunne skjermes og forberedes før klasseundervisningen, og eventuelt hvile ved behov.

Samarbeidet rundt skolestart kom for alvor i gang tidlig på høsten året før skolestart. Rektor og PPT innkalte til første møte med foreldrene, styrer, spesialpedagoger fra barnehagen og skolen, fysioterapeut, ergoterapeut og helsesøster, samt rådgivere fra Statped. På møtet skulle skolen få oversikt over barnets behov for fysisk, kommunikativ og pedagogisk tilrettelegging. Skolen hadde ikke erfaring fra arbeid med overgang fra barnehage til skole for barn med behov for alternativ kommunikasjon (ASK), men hadde erfaring med å forberede skolestart for barn med andre spesialpedagogiske behov. Dette er en god erfaring å ha, men ofte er det større behov for barn med slike utfordringer som eleven omtalt her.

På møtet ble teamets arbeid med å sikre kontinuitet fra barnehagetilbudet til skolen drøftet, og oppgaver ble fordelt. Barnehagen skulle forberede barnet for å gi en best mulig kontinuitet over til skolen, og skolen skulle forberedes for å kunne videreføre et godt tilrettelagt tilbud ved skolestart. PPT skulle koordinere arbeidet med overføringen og sørge for at barnets rettigheter etter opplæringsloven ble ivaretatt. Statped skulle utrede barnets kommunikasjon og behov for spesialpedagogisk og pedagogisk tilrettelegging.

Spesiallæreren på skolen hadde erfaring fra arbeid med barn med kommunikasjonsvansker, men hadde behov for å lære mer om bruk av kommunikasjonsbok og datahjel-

pemidler, samt tilrettelegging og bruk av dette i læring. Spesiellæreren fikk ansvar for å tilrettelegge hjelpemidler og lage undervisningsmaterieill tilpasset elevens behov, samt ansvar for koordinering av opplæringstilbudet for å ivareta barnets behov både for opplæring, daglig omsorg, og oppfølging på SFO. Rektor skulle tilrettelegge for at hun fikk relevant opplæring i de hjelpemidlene barnet brukte.

Kontaktlærer ble antatt å ha en sentral rolle for å tilrettelegge for deltakelse for eleven i undervisningen i klassen. Hvem som skulle være kontaktlærer i første klasse var ikke bestemt på dette tidspunktet. Slik tilrettelegging, ansvar og samarbeid kunne derfor ikke drøftes på møtet. Det var heller ikke bestemt hvem som skulle være assistent i klassen og på SFO, men det ble antatt at dette skulle deles mellom i hvert fall tre personer. Planlegging og organisering samt involvering og opplæring av disse måtte derfor også vente.

Teammøte i februar før skolestart Tema på dette møtet var innhold og organisering av skoletilbudet, opplæring av personalet på skolen, fysiske forhold på skolen, behov for fornying eller oppgradering av kommunikasjons- og fysiske hjelpemidler, behov for hospitering og besøk i barnehagen, personalressurser og timefordeling, samt oppfølging på SFO.

En sentral diskusjon var å planlegge for et meningsfullt skoletilbud for barnet, ikke minst som deltaker i den ordinære opplæringen i klassen sammen med de andre. En begynnende drøfting av faglig innhold og tilpasninger var sentralt. I tillegg måtte man planlegge hvordan tekniske hjelpemidler for kommunikasjon skulle brukes, aktuell programvare for dette, hva som måtte fornyes eller endres, og behov for oppdatering av utstyret og innhold. Bruk av hjelpemidler og innhold må organiseres og tilpasses for å gi de beste mulighetene for deltakelse i klassen, samtidig med et best mulig læringsutbytte. Behov for forarbeid med læringsinnholdet før barnet møter dette i klassen, vil også kreve planlegging med hensyn til personale og samarbeid om innhold.

For at overgangen og oppfølgingen på skolen skulle bli en så kontinuerlig prosess som mulig for barnet, ble overføring av kunnskap fra barnehagen drøftet. Styrer i barne-

hagen pekte ut to nøkkelpersoner som skulle være med i overgangsprosessen og bidra med sine kunnskaper inn i skolen. Disse skulle blant annet ta videoopptak av daglige aktiviteter, lek og samvær med de andre barna, eksempler på kommunikasjon, samling, spising og andre erfaringer skolen kunne dra nytte av. Det ble utarbeidet en plan for samarbeid mellom barnehage og skole i overgangen som også inkluderte hospitering for skolens lærer og spesiallærer i barnehagen. Innhold og ansvar for disse besøkene ble også drøftet på møtet. Alle førskolebarna skulle besøke skolen, men det måtte planlegges spesiell tilrettelegging for at også dette barnet skulle kunne få et godt utbytte av besøket.

Plassering i klasserommet når barnet skal bruke hjelpemidler, er ofte viktig. Plasseringen måtte ta hensyn til at barnet skulle bruke talemaskin for kommunikasjon med lærere og andre elever, og samtidig gi gode muligheter til å følge med på undervisning og på den interaktive tavlen som skulle brukes. Plassering av aktuelle elever hun kunne samarbeide med og hensyn til kjente fra barnehagen måtte det også tas hensyn til. Ressurssituasjonen på skolen var ifølge rektor ikke bra, med uvisshet om hvor mange timer barnet skulle få med spesialundervisning, men hun garanterte at barnet ville få oppfølging hele dagen på skolen og i SFO. Det ble drøftet viktighet av ansvar for oppfølging av barnet.

Barnet skulle benytte tilbudet på SFO etter skoletid. Tilrettelegging av dette skulle sørge for at eleven fikk muligheter for å delta i lek og aktiviteter inne og ute sammen med andre elever. Også her var det behov for kunnskap om bruk av kommunikasjonshjelpemidler. Her var imidlertid ikke personalressurser avklart, og opplæring kunne således ikke gjøres før dette var bestemt. Rektor skulle sørge for at det ville bli de samme personene som var assistenter på skolen. Et møte tidlig på høsten ble planlagt med alle ansatte på småbarnstrinnet og SFO for presentasjon av barnet og praktisk informasjon. Det ble i tillegg drøftet med foreldrene og eventuell formell presentasjon av barnet på første fellesmøte etter skolestart.

Teammøte i slutten av mai Dette var siste møte før barnet begynte på skolen. Kontaktlærer og assistenter var ikke bestemt enda, så rektor og spesiallærer deltok fra skolen.

Spesiallærer hadde nå vært på kurs i bruk av aktuelle kommunikasjonshjelpemidler. Hun hadde også vært på besøk i barnehagen, hilst på barnet og sett på hvordan man brukte hjelpemidler i kommunikasjon og lek med barn og voksne. Spesiallæreren fikk også med videoopptak fra barnehagen og hadde i samarbeid med barnehagen laget forslag til individuell opplæringsplan (IOP). Statped hadde gjort vurderinger i barnehagen når det gjaldt behov for oppfølging ved skolestart og pedagogisk tilrettelegging av opplæringen. PPT hadde gjort vurdering av barnets behov for et helhetlig opplæringsstilbud og skrevet ny sakkyndig vurdering. Tilråding om assistent var også gjort.

Fjerde møte, en uke etter skolestart På dette møtet deltok spesiallærer, kontaktlærer, rektor, PPT, Statped og foreldrene. Barnet hadde nå vært på skolen en uke, med fokus på å bli kjent med skolen, medelever og personale. Dette var kontaktlærerens første møte, og det å ikke ha vært med tidligere var utfordrende. Møtet hadde fokus på hvordan opplæringen i klassen kunne organiseres og tilpasses for å sikre deltakelse og utbytte av opplæringen. Barnet trengte tydelig å forberedes på undervisningen, hvor det var mange nye ord, begreper og temaer barnet ikke kjente. Dette krevde også mye forberedelser og nylæring for spesiallæreren. Det var utfordringer når det gjaldt hvordan spesialundervisningen skulle organiseres i og utenfor klassen og hvordan ressurstimer skulle brukes mest effektivt.

Spesiallæreren hadde et stort behov for å lage opplæringsmateriell, formatere hjelpemidlene og å få rutine på bruken sammen med barnet, både i og utenfor klasserommet og i SFO. Det viste seg også å være et stort behov for tid til samarbeid om innhold, forberedelser og bruk av materiell. Det at tre assistenter skulle dele oppfølgingen var også utfordrende både for barnet og med hensyn til opplæring av hjelpemidler og samarbeid. Barn med så store vansker har som tidligere nevnt et stort behov når det gjelder primære omsorgsbehov som ro og tid til matning, toalett og hvile, som vil ta mye tid fra opplæringen. Barnets foresatte var sentrale samarbeidspartnere i drøftinger og planlegging av skoledagen og bidro med svært viktig kunnskap og innsikt om barnet.

Stort oppfølgingsbehov etter skolestart God tid og sentrale personer inkludert i planleggingen gir et godt grunnlag for skolestarten. Likevel var det mange utfordringer som sto igjen etter skolestart. Barnet var populært blant skolekameratene, men måtte til tider skjermes noe for å kunne være konsentrert om det som skulle læres. Barnet var også engasjert i undervisningen og trivdes på skolen. Den pedagogiske tilretteleggingen i klasserommet var mer krevende enn tenkt på forhånd. Opplæring i og bruk av hjelpemidler i kommunikasjon og opplæring samt nødvendig tilpassing av læringsmateriell vil oftest være omfattende og tidkrevende for barn med såpass stort behov for hjelp. Hvordan hjelpemidlene skal brukes i et inkluderende opplæringsstilbud for læring av lesing, skriving og matematikk, var blant de sentrale utfordringene. Konsekvent bruk av kommunikasjonshjelpemidlene på alle arenaer barnet var på, krevde tid til samarbeid og veiledning, noe som ble vanskelig med en stram timeplan for lærerne og assistentene. Spesiallæreren trengte også mer tid til forberedelser og koordinering av kontakter med fagpersoner internt og eksternt. Dette var utfordringer som skolen, foreldre og samarbeidspartnere fulgte opp gjennom de første skoleårene med observasjoner, veiledning og frekvent evaluering av barnets læring, for å justere tilrettelegging og organisering.

Avslutning

Overgangen fra å gå i barnehage til å begynne på skolen er en stor begivenhet som de fleste barn gleder seg til. For at overgangen fra barnehagen til skolen skal bli en kontinuerlig og god prosess som sikrer læring for barn med spesialpedagogiske behov, kreves et godt planlagt samarbeid mellom dem som kjenner barnet og skolen barnet skal starte på. Skolen har ansvar for å tilrettelegge skoletilbudet, og rektors holdninger og engasjement blir gjerne avgjørende for hvor vellykket dette blir. Kommunen ved PPT er sentral for vurdering og tilråding av et godt opplæringsstilbud. Dette krever at PP-rådgiveren har både tilstrekkelige kunnskaper om barnet og kunnskaper om hvordan skolen kan organisere undervisningen. I tillegg kreves det kunnskaper om pedagogikk og metodikk som gir barnet tilpassede utfordringer. En slik vurdering er avhengig av sam-

... mye av det som fungerte bra i barnehagen kunne overføres til skolen.

arbeid med dem som kjenner barnet best. Dette inkluderer både barnets foreldre og personalet i barnehagen, som har erfaringer om hvordan barnehagetilbudet har vært tilrettelagt for at barnet skal lære.

Selv om barnehagen og skolen kan ha forskjellig innhold og organisering, vil mye av det som fungerte bra i barnehagen, kunne overføres til skolen. Det siste året i barnehagen kan også brukes til å forberede barnet på skolestart og nye utfordringer. Gode planer med konkretisering av hvordan det er jobbet i barnehagen, hva barnet lærer og hvordan, samt muligheter for sosial deltakelse, gir et viktig grunnlag for å planlegge skoletilbudet.

I denne artikkelen har vi benyttet et eksempel fra en samarbeidsmodell vi har opplevd nyttig for å gi kontinuitet fra barnehage til skole. Ved å eksemplifisere arbeidsmåten i dette teamsamarbeidet viser vi hvilke muligheter det gir, men også hvor krevende og komplisert det kan være å få til en god skolestart for barn med store spesialpedagogiske behov. Eksemplet viser at det er flere utfordringer i skolesystemet som gjør det vanskelig å forberede skolestarten. Det er ofte utfordrende at skolen ikke har klarert personalet som tidlig nok kan delta i samarbeidet om skolestarten, at organiseringen på skolen ikke tar høyde for den tiden som trengs for samarbeid mellom dem som jobber med barnet, og at det ikke er satt av nok tid for å lage materiell eller tilpasse hjelpemidler barnet trenger i opplæring og kommunikasjon. Det samme gjelder også for SFO. Det er også i mange tilfeller et stort behov for oppfølging av opplæringen og veiledning når det gjelder gjennomføring, innhold og bruk av hjelpemidler og metoder. I tillegg er det svært viktig at man ikke glemmer foreldrene, men involverer dem rutinemessig i samarbeidet også etter at barnet har begynt på skolen. Ansvarlig og god forberedelse med gode planer og oppfølging vil trygge foreldrene på at barnet kommer til å få en god og innholdsrik skolegang, som igjen gir trygghet for barnet.

REFERANSER

- EGBERG, E.** (2012). *Flere språk – flere muligheter. Flerspråklighet, tilpasset opplæring og spesialpedagogisk metodikk*: Cappelen Damm Akademisk.
- KUNNSKAPSDEPARTEMENTET** (2008). *Fra eldst til yngst. Sammenheng og samarbeid mellom barnehage og skole*. F- 4248 B.
- LUNDH, L.** (2014). «Det er ikke trappene det kommer an på!» Syv foreldrerfaringer fra skolevalg og hverdag, formidlet av mor eller far. I: L. Lundh (red.) *Inkluderende praksis. Gode erfaringer fra barnehage, skole og fritid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- MUNTHE-KAAS, B.** (2010). *Elever med nedsatt funksjonsevne. Fokus på overganger mellom ulike skoleslag*: Norsk Forbund for Utviklingshemmede (NFU). Senter for sjeldne diagnoser (2012). *Skolestartboka*. Oslo universitetssykehus.
- TOLLEFSEN, T.K. & MARTINSEN, A.** (2014). God skolestart for urolige barn. *Spesialpedagogikk* nr. 7, s. 20–25.